

ВАСИЛЬ ДОБРЯНСЬКИЙ

ПОМИЛКА
КАПІТАНА
ЖЕГРАЯ

*від переможця конкурсу
«КОРОНАЦІЯ СЛОВА»*

Помилка капітана Жеграя

Василь Добрянський

Травень 1918 року. Капітана поліції Кліма Жеграя запрошують на зустріч із гетьманом Павлом Скоропадським. У штаб-квартирі на сищика чекають сам ясновельможний гетьман та його підлегли. Вони доручають розслідувати три злочини у повітовому місті Радомислі, де з невідомих причин зникають німці. І особисте прохання гетьмана — розшукати юну дружину його приятеля генерала Савицького. Аврора вийшла з маєтку ясної днини прогулятися й зникла. За розслідування цих справ Клімові Жеграю обіцяють посаду начальника розшукового відділу столиці. Та чи вдасться йому виконати доручення і чи потрібна йому нова посада?

Василь Добрянський
Помилка капітана Жеграя

Р^{оман}

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2020

© Добрянський В. В., 2020

© Depositphotos / zastavkin / fotoatelier / fxquadro / K_E_N / Ensuper,
обкладинка, 2020

© Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання
українською мовою, 2020

© Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє
оформлення, 2020

ISBN 978-617-12-7800-4 (epub)

Жодну з частин даного видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Електронна версія створена за виданням:

Добрянський В.

Д57 Помилка капітана Жеграя : роман / Василь Добрянський. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. — 288 с. ISBN 978-617-12-7624-6

Травень 1918 року. Капітана поліції Кліма Жеграя запрошують на зустріч із гетьманом Павлом Скоропадським. У штаб-квартирі на сищика чекають сам ясновельможний гетьман та його підлеглі. Вони доручають розслідувати три злочини у повітовому місті Радомислі, де з невідомих причин зникають німці. І особисте прохання гетьмана — розшукати юну дружину його приятеля генерала Савицького. Аврора вийшла з маєтку ясної днини прогулятися й зникла. За розслідування цих справ Клімові Жеграю обіцяють посаду начальника розшукового відділу столиці. Та чи вдасться йому виконати доручення і чи потрібна йому нова посада?

УДК 821.161.2

Дизайнер обкладинки *Аліна Белякова*

Коли ж, коли знайдеш державну бронзу, проклятий край, Еллада степова?

Евген Маланюк

Оглушливі постріли — різкі, гарячкові — пролунали з площі. Капітан Жеграй скинувся біля вікна, виборсався з ранкової дрімоти.

Коричнева «Жерстяна Ліззі», зблискуючи на сонці золотими ободами фар, викотилась на Житньоторзьку вулицю зліва, згори, від церкви Миколи Притиска. Мотор пострілював, ніби душився. Хах-х-х!.. Бах-х-х!.. Машина смикалася, доїжджаючи останні метри. За нею тягнувся хвіст синього диму. Попереду бігли кілька замурзаних хлопчаків. На площі перед ринком здійнялися, затріпотіли крилами голуби, що мирно покльовували кінські кізяки й розсипане зерно. Клаксон протяжно квакнув і машина зупинилася. Автомобілі тут почали з'являтися із закінченням зими, бо навесні в місто масово нагрянули багатії з Росії — червона влада там наводила криваві порядки. Наплив утікачів оживив занепалий духом Київ. Німці виставили дорожніх регулювальників, бо на Хрещатику сталося кілька аварій. А про розгул нальотчиків і викрадачів самохідних екіпажів годі й говорити. Газети писали, що в самому центрі міста, недалеко від Маріїнського парку, грабіжники вдосвіта зупинили автомобіль консультанта із земельних справ Федора Лизогуба й висадили його разом із шофером на тротуар. Чиновник спершу подумав, що його хочуть убити з політичних мотивів, потім здогадався, що бандитів зацікавила його лисяча шуба. Але яке було здивування, коли розбійники хутко вскочили в синій «Turgat-Merі 28» і зникли в тісних провулках та заплутаних підворіттях. Це був дорогий французький автомобіль, який Лизогуб придбав ще в часи служби у відділі іноземних підданих міністерства закордонних справ Росії. Читаючи замітку про нещастя чиновника, який утік від червоних на українську батьківщину, капітан Жеграй тоді мимохідь подумав, що він би шукав викрадачів серед колишніх військових водіїв, тому що випадкова людина за кермо не сяде. Але то не його справа — офіційно він у відставці. Пропав, зник, розчинився у веремії подій, вихорі змін, може, спився, може, убили в міських нетрищах. Лише кілька довірених осіб

знали, що він живий, сховався в підпіллі, а усний телеграф малолітніх розбишак, які ночували в очеретах і вербах за амбарами Столєтова, нерідко передавав йому термінові повідомлення. З їхнім ватажком Мішкою Зухом Клим уклав приятельський і, головне, взаємовигідний контракт: багато не тріпатися і вчасно повідомляти про небезпеку.

Оце ж він, мабуть, його і здав?..

«Ford Model T» або «Жерстяну Ліззі», залізну конячку, як прозвали авто за безвідмовність, царський уряд закупив для потреб військових з початком воєнних дій 1914 року. Їх бігало по Києву кілька сотень, але саме ця жерстянка на колесах стурбувала Кліма Жеграя, який спостерігав за площею з третього поверху новозбудованої кам'яниці із зубчастими карнизами, де винаймав у торговця Носова апартаменти. На дверцятах авто дбайливий гофмейстер головної квартири гетьмана Скоропадського намалював синьо-жовтий прапор. І цей знак свідчив, що на Житньоторзькій «Жерстяна Ліззі» з'явилася не випадково.

Клим Жеграй насторожився. Із автомобіля вискочив поручник у блискучих чоботях, задоволено потягнувся, роззираючись площею. Заспокоєні голуби знову затуркотіли, заметушилися, чеберяючи ніжками, навколо кіз'яків. Німецький патруль, що проходив, зупинився. Вояки мали вигляд стомлених віслюків, які протягли через пів Європи свою тяжку амуніцію. Заджеркотіли, оглядаючи «Форд». Сміялися, показуючи на українську фану[1]. Щось у цьому було принизливе, і капітан зітхнув. «Хочеш знищити народ — забери у нього пам'ять, — подумав. — Або дай йому слабку владу...»

Вслід за поручником із критого авто вийшов водій — у шкірянці, шлемі й великих, немов оленячі очі, окулярах. Разом із льотчиками водії автомобілів створили нову моду. Чи нову касту?.. Просунутих і архісучасних спеціалістів, які йдуть попереду й тягнуть за собою технічний прогрес. Їхній шкіряний одяг запозичили всілякі пройдисвіти, неосвічені люмпени та революціонери, які почепили на бік дерев'яні кобури з «Маузерами» і взялися руйнувати старий світ. Понад усе Жеграй не любив цих шкіряних бестій за те, що вони ламали закон. Вісімнадцять років поліцейний слідчий Клим Іванович Жеграй стояв на сторожі правопорядку, ловив і садив у буцегарню вбивць, гвалтівників, головорізів, кублоутримувачів, хіпезників[2], підкидачів[3], фальшивомонетників, пушкарів[4], суцїг і аферистів, а тут раптом виявилось, що вони поміняли масть. Деякі опинилися в

народній міліції. І закон помер, немов його задушили за горлянку. Ламати себе, пристосовуватися до нових обставин Жеграй не захотів, тож тихо-мирно зник, немов його й не було. Мільйони людей розвіяла війна й розруха. Що значить серед цих армій — страждених та гнаних — тиха смерть колись гонорового й гострого на них капітана з погонами без чотирьох зірочок, із чистим просвітом, що значно вивищувало над штабс-капітанами? Ні-чо-гі-сінь-ко! Кому ті погони нині потрібні? Чи його досвід?..

Поручник поглянув на його вікна. «Зрозуміло, — хмикнув Клим, не ховаючись за фіранкою. — По мою душу». Він міг би миттю скотитися по сходах у двір і через підворіття впірнути у квапливий натовп Житнього ринку. А випірнути хтозна-де, може, біля лежбища пацанів Мішки Зуха, або аж біля стін Флорівського монастиря. Мав з десяток варіантів алярмового відходу. Але щось його стримало — найперше гелгання німців. «Жерстяна Ліззі» з українським прапором їх розсмішила. Зате Жеграю несподівано сподобалася...

Він чекав, коли порученець задзвонить у двері. Нарешті той знайшов необхідну квартиру. «Дзінь-дзінь», — почулося в глибині коридору. Клим ще раз подивився на вирлоокого водія й пішов відчиняти.

Юний посланець козирнув і допитливо оглянув господаря квартири.

— Ваше благородіє, дозвольте відрекомендуватися, — промовив поважно й поглядав, ніби звіряв кимось описаний портрет капітана з оригіналом. — Поручник Острокозов, особистий порученець його ясновельможності гетьмана Скоропадського. А ви капітан Клим Іванович Жеграй?

— Є сумніви? — усміхнувся у вуса, підкручені догори, Клим. — А так?..

Він повернувся у профіль, щоб поручник його краще розгледів.

Кажуть, що вбивця Столипіна Дмитро Богров, коли кат накинув йому на голову мішок біля Лисогірського форту, ввічливо запитав: «Чи правильно я тримаю голову? Чи немає потреби підняти підборіддя?..» Цей спогад промайнув у глумливих іскрах капітанових очей. Не знав, що чекати від візиту гетьманського офіцера, але й не боявся. Набридло ховатися.

Його улюблена гра — маскуватися й перевтілюватись. Завжди залишав незмінні вуса — забобонно остерігався їх голити. Одного разу зголив — і помер батько. Чомусь ці дві події пов'язались у пам'яті. Потім ще раз зголив — і загинув у нічній перестрілці біля другої артілі столичних ювелірів «Вокасю» на Хрещатику давній товариш Антон Гурський. Після цього вирішив не ризикувати. Натомість відрощував бороду, міняв парики, винахідливо гримував обличчя й міг вільно, не боячись, що його впізнають, навідатися на виставу Петра Крутікова в цирку Олександра Кіссо, повеселитися в кабаре «Бі-Ба-Бо» в «Гранд-готелі» чи переглянути комедію «Як ковбаса та чарка, то минеться сварка» в Українському театрі Миколи Садовського. Ну й, звісно, навідатися до гостинної мадам Лахоцької, яка мешкала з молодими дівчатами біля Введенського жіночого монастиря на вулиці Рибальській.

Маскування перетворилося на звичку після скандального тупотіння ногами київського губернатора Миколи Суковкіна. Кліма з тріском вигнали з поліції. І то не просто вигнали, а збиралися посадити, як років сім тому запроторили за ґрати керівника розшукового відділу Спиридона Асланова. Але того хоч було за що — злигався з королем злодіїв Абрамом Целендером (Циліндром) і отримував від бандитів данину. На щастя, «охранка» на Бульварно-Кудрявській була деморалізована царським указом про розпуск, там досиджували останні дні, тож Климові Жеграю довелося зникнути, щоб не викликати роздратування.

Добре слово за нього замовив міський голова Іполіт Дьяков: мабуть, лише він розумів, що значить для міста ефективна робота поліційних сищиків та їхньої агентури. Адже влітку 1915 року в Києві почався розгул махрового криміналітету: війна пригнала в місто чимало чужого люду, військових і цивільних, яким не було чим зайнятися. І серед них — кілька сотень фігурантів поліційної картотеки, внесених туди за антропометричною системою Бертільйона. Почастішали нахабні грабежі й нальоти на склади мануфактури, крамниці, банки й прибуткові будинки підприємців. Клим почав аналізувати злочинний хаос, запустив філерів і агентів у кримінальні товариства. І виявив, що там теж здивовані. «Що коїться?» — перепитували один одного вожак банди кишенькових щипачів Михайло Ликимар і злодійський ватаг, що опікувався

дохідними місцями та культурними закладами, пушкар Ісаак Пшениця. Усе списували на зальотних. Однак дехто стверджував: то робота меткої молодої пари.

Клим почав вираховувати, хто б то міг бути. Останнім часом прогримів халдей на прізвисько Сьома Прес із ресторану-трактиру «Хлопушка» Міхновського, що діяв недалеко від Лук'янівської тюрми на розі Львівської і Старо-Житомирської. Поліцейські по дорозі в славетну буцегарню заходили з арештантами освіжитися й нетерпляче «хлопали», себто плескали в долоні, щоб покликати обслугу. Через це й назвали забігайлівку «Хлопушкою». А може, через те, що п'яні служиві не раз «прохлопували», себто гавили затриманих і до Лук'янівки не доводили. Оськаженівши від нахабства й цинізму продажних поліцейських, які до того ж полюбляли випити задарма, Сьома вилив на голову захмелілому квартальному стражу порядку огірковий розсіл, кинув тацю й подався на вільні хліби. Хапав на вулицях багатих жінок і пхав їхні пальці під прес, повільно, з садистським задоволенням, стискаючи лещата. Випитував, де вдома сховані коштовності та гроші. Потім уночі з бандою викрадав, витягнувши чоловіка та челядь надвір телефонним дзвінком з плачами жертви.

Сьома Прес був примітивний, як і його методи.

Не тягла на роль його подруги і горищна злодійка Анька Кокоша, яка могла непомітно пробратися в дім і винести звідти все, що під руку потрапить.

Від філера з ломбарду Мавроха, що на Бібіковському бульварі, прийшла інформація: готується напад. Двірники також підтвердили, що там тиняється повія Олена Пиркало. Що дешевій блудниці робити біля дорогого ломбарду?.. У ніч на 1 серпня Клим влаштував засідку й накрав молоду пару. Партнером дівки виявився Гриша Лабаз, єврейський хлопчик, який заради розваги й куражу зайнявся розбоєм і грабунком. Він трохи послужив молодшим феєрверкером п'ятого кінно-артилерійського дивізіону, дістав легке поранення, а потім вирішив, що з нього досить диму, вогню й смертей. Набагато цікавіше грабувати київських міщан.

Наступного дня в поліційного начальства почався переполох. Гриша Лабаз виявився племінником дружини Миколи Яблонського, завідуючого канцелярією київського цивільного губернатора. Його

батько Яїр Лабаз вважався одним із найбагатших домовласників Києва, нерідко жертвував по 10—15 тисяч карбованців на потреби міста. Невдачливого феєрверкера, який, мовляв, потрапив під вплив розпутниці, брудної жінки, наказали випустити. Капітан Жеграй уперся: бандита впіймано на гарячому, за ним кілька розбоїв і смерть сторожа в страховому товаристві. І все навпаки — це він узяв собі в помічницю безвідмовну Олену Пиркало. Тоді підключився губернатор Микола Суковкін. Вони з Яблонським давні приятелі, прибули на службу зі Смоленська. Кричав, аж вогонь в очах спалахував. Гришу Лабаза випустили, не питаючись згоди Кліма. Але на цьому біди Жеграя не закінчилися, бо Суковкін наказав за непослух звільнити його з поліції без матеріального забезпечення. 15 серпня своїм указом імператор Микола II призначив київського губернатора сенатором. Суковкін зібрався й поїхав у Санкт-Петербург. Отут би й закінчилися капітанові неприємності, якби він, розгніваний на всіх, не бовкнув у кафешантан «Шато де Фльор», що курви керують поліцією. А влада сходить на пси. І нема кому поскаржитися. Бо жалує цар, та не жалує псар. Усе зло коїться через те, що дехто зайвий раз відкриває рота. Здається, ці гнівні фрази чув увесь Маріїнський сад. Через день їх передали новому губернаторові Олексієві Ігнат'єву. І гнів далі закипів...

«Сухий закон» імператора, оголошений з початком війни, не діяв. Заборона продажу горілки й вина в кафе й ресторанах порушувалася. За виробництво самогону карали тюрмою на п'ять років і на рік поразкою у громадянських правах. Проте це були демонстраційні, одиничні покарання. І стражі порядку порушували закон передовсім. Клим пив пів року й не просихав. Пришпилював виделкою до стола червінець. «Гей, побігачу! Ходи сюди!.. Починаємо свято!..» Наказував офіціантові налити повний штоф білої. Випивав і пригощав. Потім ще... Пригощав і випивав. Потім ще... Поки темрява не застеляла очі. Димів люлькою й лаявся. До всіх чіплявся. Офіціант перетворювався на «засранця». У п'яному угарі згадував Гришку та його розбійні напади, клявся, що за втрачений поліцейський мундир відомстить. І показував кулю з нарізаним хрестом на головці, яка має вистрелити туди, куди треба.

У багатьох трактирах залишилися столи з дірками від Климових виделок...

Російська армія здобувала перемогу за перемогою, і рідні вирішили сховати молодшого феєрверкера Гришу Лабаза на службі, бо знавіснілий Жеграй обіцяв його покарати. Своїм судом. Однак десь під Холмом Гриші відірвало вибухом снаряда праву руку. Лежав безтямний у Кирилівській лікарні й подавав команди з коригування стрільби батареї. І запаленими очима крутив до стелі. «Суко, стріляй!.. Мамо, води! Лий, лий, лий... Ой, як пече!..» Яїр Лабаз оскаженів і оголосив нагороду в 20 тисяч карбованців тому, хто принесе праву руку проклятого капітана. І мічений патрон на додачу. За Жеграєм почали полювати бандити й деякі доброчесні колишні колеги. На той час за цю суму можна було купити пристойний будинок недалеко від Бессарабської площі.

— Ну що, сходиться портрет? — глузливо запитав поручника Клим.

Молодий порученець знітився.

— Ваше благородіє, вас запрошує на аудієнцію його ясновельможність гетьман Скоропадський, — випалив квапливо, наче його могли не дослухати й зачинити перед носом двері. — Наказано доставити.

— Ого! Сам гетьман кличе, — чи то вдавано, чи по-справжньому здивувався Жеграй, обмірковуючи ситуацію. — Навіщо я йому?..

— Не можу знати! — відчеканив Острокозов. — Наказано доставити.

— А якщо не погоджуся? — все ще роздумував Клим.

— На цей випадок нема інструкцій, — зам'явся унтерофіцер. — Але ж... Ви так не вчините?

— Я сам не знаю, що мені робити, — засміявся капітан.

Розпирала цікавість. Навіщо його кличе новий правитель? У тій чехарді змін, що смикали Києвом і людьми, колишній поліцейний сищик тільки радів, що про нього забули. Навіть про «Жеграєву руку» перестали говорити. А двадцять тисяч Яїра Лабаза вже не здавалися такими привабливими. Царські рублі поступились німецькій марці, австро-угорській кроні, румунському лею, турецькій лірі й навіть українському карбованцю, щойно видрукуваному в друкарні Василя Кульженка. Сам же Яїр, кажуть, повіз сина-феєрверкера на лікування в Угорщину.

Біда всіх зрівняла — і багатих, і бідних. Виживали найкмітливіші. Жеграй зник до самотності. Зрідка надавав послуги приватного детектива пристойним людям, які мали з чого оплатити. Нещодавно звернулись із агентурно-комісійної контори Бродського, що на Лютеранській. Якесь нахабне мурло збило замки й залізло на склад. Украло двадцять сім каракулевих комірив і три лисячі шуби. Злочинця вирахував за два дні. Так званий «підпільник» (той, хто ховає вкрадений у магазині товар під полу) Вася Одеський з'явився в пальто з пришитим коміром, продефілював по Думській, зайшов на телеграф і відправив телеграму друзкам до моря. У часи тотального беззаконня й безкарності Вася змінив спеціалізацію і взявся за ломик.

Климові допомагали філери з крамниць, ломбардів, пасажів, торгових домів, усюдисущі двірники та інша київська босота. Їх він і остерігався, бо знав, що продадуть. Осібний відділ Скоропадського знайшов його на Житньоторзькій, у новому будинку, який щойно відчинив двері. Ніхто б і ніколи не подумав там його шукати...

Замовлень вистачало. Адже тільки одна влада у Києві не мінялася — влада злочинців. «Краще бути спостерігачем, аніж учасником подій», — вирішив Клим і час від часу міняв конспіративні квартири, залишаючи тонкі нитки для зв'язку з бурхливим світом. Мадам Лахоцька теж була однією з таких гарненьких ниточок. Туди ходило багато зацікавлених і небідних чоловіків...

— Гарзд, поїдемо, — раптом погодився Клим, подолавши в собі спротив. — Аж самому цікаво. Звідки в гетьмана такий інтерес до моєї персони?.. І хто мене здав?..

— Не можу знати! — завчено повторив поручник Острокозов. — Збирайтеся. Ми мусимо прибути на одинадцятую годину.

— Утім, і це не важливо, — буркнув капітан і повернувся в апартаменти. — Моя інтуїція підказує, що спокійне життя закінчилося. Чи не так, молодий чоловіче?

— Його давно вже... нема. І це нікого не дивує, — підтвердив посланець і порипів глясованими чобітьми вслід за господарем. — Сидимо на порохівій бочці, а кругом вогонь палає...

У його голосі чулися непевність і тривога. Війна найперше поїдає молодих.

У своєму холостяцькому житті Клим Жеграй цінував дві речі — чисту сорочку й заряджений та безвідмовний, з укороченим стволом,

поліцейський револьвер «Сміт і Вессон», калібру 10,67. Росія часто закупувала добрі американські речі. «Мабуть, хтось там, нагорі, зрозумів, що Петро I не туди вікно прорубав», — саркастично подумав Жеграй, відчуваючи в долоні гладенькі рогові щічки рукоятки. Револьвер завжди носив у кишені піджака. Це була не мода, це була необхідність. Усі сищики й таємні агенти віддавали перевагу цьому «Сміту й Вессону».

Мав Клим і потаємну зброю — «Браунінг М. 1906» у кобурі на щиколотці лівої ноги. Та про це ніхто не знав. Той «Браунінг» із патроном калібру 6,35, заряджений заокругленою кулею й бездимним нітропорохом, дуже добре виручав у випадках неформатної самооборони, коли йдеться про життя або смерть. Пістолет легко вмщувався на долоні й важив 350 грамів разом із обоймою в шість куль. Жеграй його ніколи не використовував, але вперто носив. Ніхто не знає, коли проб'є його час і вороги передчасно торжествуватимуть. Тоді «Браунінг» згодиться...

Кинув у саквояж бінокль «Flamagion», за допомогою якого щойно розглядав «Жерстяну Ліззі» та її пасажирів. Туди ж полетів і кишеньковий ліхтар. Вийжджати на роботу (а для чого ж іще його кличуть до гетьмана?) з саквояжем слідчого в нього виробилась звичка з тих славних часів, коли розшуковим відділом у Києві керував геніальний Георгій Рудий, який запровадив нові методи слідства й розшуку, заснував першу в імперії кримінально-експертну лабораторію з використанням дактилоскопії та хімічних аналізів. Нещодавно, наприкінці лютого, сволота з фінками зарізала Рудого в місцині з дивною назвою «Собача стежка» біля Жіночого медичного інституту. Що він там робив пізнього вечора? Хто його туди покликав?.. Це вбивство старого колезького секретаря нікого не зацікавило. Навіть колишніх колег, які з простої солідарності могли б розслідувати злочин. Однак солідарність нині — не ходова валюта. Її згадують лише тоді, коли заходить мова про власну шкуру. Про розслідування народної міліції (чи як її тепер називають?) годі й говорити.

Клим на мить відірвався від своїх роздумів і поглянув на молодого поручника. Чи варто йому затівати справу з черговою новою владою?..

Утім, механічно перевірів, чи є в саквояжі фотоапарат і хімреактиви. Знайшов збільшувальне скло, щіточку й вугільний порошок для дактилоскопії, складаний ніж, куплений неподалік у

майстерні сталевих виробів Горбикова, два парики й торбинку з фарбами та кремами для гримування, придбаними в магазині зброї на Великій Васильківській, 23, де універсальний торговець Іван Дем'янович Куровський, крім револьверів та рушниць, продавав лижі, швейні машинки, велосипеди, рибацькі снасті, а також театральний реквізит. Куровський упізнав старого сищика й радо привітав. Одного разу, коли Жеграй зазирнув до нього, щоб поповнити запаси гриму, метикуватий продавець ощирих зуби над сивуватою бородою, що розчепіреном ластів'ячим хвостом закривала шию, і хитро хмикнув: «Ех, ваше благородіє! Нікому не потрібні зараз двадцять тисяч...» — «Нема кому платити», — відповів на той ощир Клим і більше туди не заходив. Береженого Бог береже...

Кажуть, що нині народні маси творять свою, новітню історію. «Хрін вам з редькою, а не історію! — люто стискав зуби поліцейський сищик. — Народні маси — це синонім загального божевілля. Зараза, що передається повітряним шляхом і запаленою горлянкою. І нема доброго лікаря, щоб те божевілля припинив».

Може, гетьман Скоропадський на цю роль підходить?..

Кинув у сумку записник Полянської паперової фабрики в цупкій брудно-зеленій обкладинці. Туди ж поклав одеколон дивного запаху «Дралле», яким щедро поливав себе, коли збирався на гостини до охайної пані Лахоцької. З мисника взяв дві металеві коробки карамелі «Кетті Босс». На розмальованій бонбоньєрці рожевощока дівчиця спокусливо усміхалася пухкими губами. Жеграй відкрив жерстянку й запропонував поручнику, який спостерігав за ним.

— Пригощайтесь!

— Ні-ні, — відмовився від льодяників юний унтерофіцер. — Це зайве...

— Як сказати, — укинув у рота карамельку Клим і поклав коробки в саквояж. — Я без них не можу... Пожвавлюють розумовий процес.

Зауваживши здивований погляд гостя, додав:

— Це, молодий чоловіче, компенсація за страждання. Раніше курих люльку. Тютюновий хвіст за мною тягнувся вздовж вулиці... Усяка потороч від мене втікала ще за квартал. Ха-ха!.. А потім почав задихатися. Ні, думаю, треба якнайдовше подивитися це кіно. Інтересно ж, чорт забирай! І покинув. Замінив льодяниками. Це теж... лайно, але не смердить.

Вони вийшли з апартаментів на Житньоторзьку. Кілька возів безладно з'їхалися під двері залізного магазину Созонта — селяни, спродавшись, закупували цвяхи, ланцюги, мідні миски, гасові лампи та господарський реманент. Із бочки начерпували колісне мастило. Усе це в їхньому світі високо цінувалося. Може, навіть дорожче, ніж самі гроші. Біля «Форда» стояли, жваво обговорюючи авто, босоногі пацани Мішки Зуха. Сам Мішка сидів за кермом і під ревним поглядом водія оглядав внутрішнє начиння «Жерстяної Ліззі». На веснянкуватій і спотвореній облудою фізіономії юного шибайголови цвіло задоволення. «Ростуть майбутні нальотчики, — подумав капітан і зустрівся з поглядом Зуха. — Амба!.. Мабуть, треба міняти квартиру».

У цих апартаментах торговця Носова, який сам, як тінь, ховався від сонця, Клим пережив найважчі часи — червоний терор банди Муравйова. Навесні деякі парки над повноводним Дніпром не тільки зазеленіли, а й засмерділи: там у ямах лежали тисячі офіцерів, які сповідували нейтралітет. Війна — це такий скажений вир, що закручує всіх. Якщо ти вже народився, то жодної коловерті не уникнути. Нейтралітет не виручає. Рятує вміння плавати. І щаслива зірка над головою. Але ж і не ясно, до якого берега пристати!..

Жеграй стрепенувся від нестримного бажання закурити. Дістав із кишені бонбоньерку, кинув у рот карамельку й коротко скомандував:

— Їдьмо.

Муравйов бив далекобійними гарматами з лівого берега Дніпра — по місту чорніли, неначе вирвані зуби, зруйновані будинки. Він пускав газ на захисників, що обороняли мости. Оборонці падали й корчилились від задухи. І донині той газ, здається, крутиться в зачаєних колодязях поміж будинками. Чи то так тхнули сині постріли «Жерстяної Ліззі», що норовливою кобилкою бігла до центру? Клим напустив фетровий капелюх-гомбург на очі, утиснувся в заднє сидіння, щоб його не розгледіли перехожі. Місто шумувало, вирувало — жило. Сигналили авто, цокали копитами коні, прудко тягаючи за собою фіакри й повозки, яким усе ще віддавали перевагу старорежимні кияни. Дзеленькали трамваї, попереджаючи тих, хто зазівався. Десь нагорі, на Печерську, протяжно гули дзвони.

Німецькі патрулі неквапом походжали, немов утомлені екскурсанти, й розглядали чужий люд та вітрини крамниць. Гвинтівки з багнетами за їхніми плечима похитувалися грізно. Гортанний окрик патрульного міг спинити весь вуличний рух. Спочатку німці мали погрозливий вигляд, кидалися на всякий шум і гам, але згодом заспокоїлися. Після жахливого більшовицького нападу кияни з осторогою сприйняли кайзерівські війська. Що цей чужинець їм приніс? Німці демонстрували, що їм наплювати на переживання українців. Для них головне — порядок і власна безпека. Заради цього можуть гупнути порушника чи підозрілого типа прикладом помежи плечі або й повести в комендатуру. Їхні військово-польові суди мали спеціальний наказ головнокомандувача групи військ «Київ» генерал-фельдмаршала Германа фон Ейхгорна про негайне карання на смерть усіх, хто порушував Ordnung. «Ordnung uber alles» — порядок понад усе. Цей принцип німців гармонійно збігся з прагненнями розтерзаних війною киян. Порядок і власна безпека — речі, які надають можливість планувати завтрашній день. Люди стають страшними й некерованими, коли не мають майбутнього. Як же без майбутнього?.. Відчуття спокійного завтра — це щастя, яке вони раніше не цінували.

Але яке майбутнє під військово-польовими судами?..

Київ здавався містом-державою, живою й знервованою істотою, великою, безформною, некерованою. Ця розбуркана сутність, крім власних проблем, не бачила, що коїться на тих землях, які оточували її й годували. Звідки підвозили хліб і нерідко стріляли з далекобійних гармат. За межею міста були дикі території, незнані й незрозумілі місцям, скріплені докупі німецькою окупацією.

Весна накрила Київ рожевим цвітом садів і тернових вінків на схилах Хрещатого Яру. На Бібіковському бульварі — заметіль каштанових пелюсток. У Маріїнському парку могила страчених царських офіцерів чогось почала рости догори, неначе там ворухився хтось живий і проривався ослизими пальцями на білий світ. Коли обирали резиденцію, гетьман Скоропадський рішуче відмовився від царського палацу — уявити собі не міг, що буде щодня проходити повз того дихаючого горба. Вибір спинився на Інститутській, 40, де розміщувалися генерал-губернатори. Туди й віз юний поручник Острокозов капітана Жеграя.

Сьогодні була середа, 8 травня. І Клим невідь-чого занепокоївся. Щось його стривожило. Він визирнув з-за шкіряного тенту, щоб переконатися, що його везуть у правильному напрямку. Набережне шосе гримотіло бруківкою під колесами. Кілька німців стояли біля мотоцикла — дивовижі для Києва — й підказували колезі, як його завести. Весна своїми барвами всіляко намагалась затулити пошарпане війною місто. З набережної повіяло польовою кухнею — худі й білотілі січові стрільці, що прибилися до Києва із західних земель, просто на березі варили кулешу й напівроздягнені ходили босими по мокрому піску. Дніпро їх приваблював і лякав.

Той запах солдатського біваку раптом зняв Жеграєву тривогу. Згадав: 8 травня — день народження батька. Щороку, якщо випадала можливість, він поспішав на хутір Очеретяний під Білу Церкву, де доживав віку старий актуаріус чотирнадцятого, найнижчого, рангу — судовий писар повітового суду, якому на старості хвороба покрутила пальці. Іван Данилович Жеграй, спадкоємець славного роду Івана Гонти, уманського сотника. Цей полковник і князь повсталих, як його іменували соратники, зажив недоброї слави в російській та польській владі. Зате в українській пам'яті залишився відчайдухом, який виступив на боці народу. Гонту засудили до страшної страти. Каткування мало тривати два тижні. Упродовж десяти днів кат мав

здирати з нього шкіру, на одинадцятій — відрубати ноги, на дванадцятій — руки, на тринадцятій — вирвати серце, на чотирнадцятій — відрізати голову. Українцям завжди вигадували найстрашнішу муку. З нього дерли шкіру, а він сміявся. Роздратований російський генерал-екзекутор Браницький не витерпів того сміху й уже на третій день наказав стратити поводи́ря повстанців, а вирок виконувати на трупі. А чого ж?.. Труп не буде насміхатися. За довгі роки після Коліївщини переслідувані спадкоємці Гонти з села Розсішки масово, ніби змовилися, поміняли прізвище на Максименків. А прадід старого актуаріуса став Жеграєм. Клим довго міркував: «Чому Жеграй? Що це значить — Жеграй?..» Поки одного разу професор Сидір Жовтинський, якому сищик повернув украдений Анькою Кокошею старовинний настільний годинник, не запитав: «Ваше благородіє! А знаєте, що значить слово “жеграй”?» Капітан зацікавлено стрепенувся. Батько ж так і не розкопав, чому вони стали Жеграями. «Жеграй — це козацький вартовий на далекій степовій залозі, — на підтвердження професор відкрив товсту книгу. — Він першим повідомляє товаришам про небезпеку. Запалює вогонь». Помовчавши, Жовтинський додав: «І першим, як правило, гине». Шкода, що батько так і не дізнався про це. Хутір Очеретяний уже дев'ять років напrawdę заростає очеретами. Клим Жеграй не хоче ступити туди й ногою, щоб не ятрити серце.

Перед смертю тато почав обривати зелений виноград. «Навіщо ви це робите?» — питали сусіди. «Хочу залити вино», — перебирав тверді виноградинки скоцюрбленими пальцями. І саме тоді син у Києві зголив вуса...

«Сміт і Вессон» тиснув у правий бік. Кожен повинен жити своєю долею. Якщо вдається. Климові не було дороги в царській поліції. Як і актуаріусу-батькові в судах. «Родима пляма» походження не витравлювалася. Та й де вона, та поліція? Розхристані натовпи повитягували з приміщень жандармів і сищиків, роззброїли. На Фундуклеївській якась «добра душа» розвіяла за вітром картотеку Бертільйона. Байдужі перехожі топтали фотографії злочинців. Народні маси — це синонім безправ'я й нечуваної жорстокості. Вони топчуть закон, як ті знімки. Ті, хто громив поліцію, записались у міліцію. «Німці, чорт забирай, недарма дбають про порядок», — це Жеграй знову зауважив чужий патруль.

— Ось уже й приїхали, — мовив поручник Острокозов, коли оминули старий і похилений дерев'яний паркан і зупинилися перед броньовиком, що стояв біля металевого ґанку двоповерхового маєтку.

На вході біля смугастих будок вартували два німці й три українські вояки з особистої охорони гетьмана. Німці поглядали на охоронців, ніби на пожежників, яким випадково замість брандспойтів вручили гвинтівки. Треба пройти пів Європи, щоб відчувати власну силу й перевагу.

Від нагрітого на сонці броньовика здіймалося тремтливе марево.

— *Hier geht es zu wie in einem Taubenschlag*[5], — сказав німецький єфрейтор, придивляючись до саквояжа Клима.

— *Meine Gertha schreibt, dass ihnen das ukrainische Brot zugestellt worden ist. Die kleine Elsa zeigt mit dem Finger auf das Foto und sagt: «Mein Vater». Sie ist schon drei Jahre alt... Werden wir alle hier verloren?* [6]

— *Woher solche Gedanken? Es wird alles in Ordnung sein!*[7] — суворо заперечив старший патрульний.

Вони задумано спостерігали за рухом на металевому ґанку.

У старому Кловському саду цвіли кущі бузку — густі й важкі кетяги цвіту нагинались за трухлявий дерев'яний паркан і дразливим запахом приманювали перехожих, що поспішали вниз, до центру. Тут можна було вільно пройти — ніхто нікого не зупиняв і не перевіряв. Тільки кулемет броньовика поглядав на киян погрозовим чорним оком. Зрештою, втомлені війною та розрухою городяни й не цікавились, хто вчергове розквартирувався в будинку генерал-губернаторства. Довгий, метрів на шістдесят, а може, й більше масток закінчувався прибудованою церквою з позеленілим хрестом. Мозаїчне вікно храму, теж у формі хреста, вигравало кольоровими скельцями проти сонця. З протилежного боку будинку, на розі, ще за старих часів прибудували кухонний флігель із кам'яним переходом в гетьманські апартаменти. Там далі в саду виднілися гранітний гараж і дровітня, холодильник з льодом. Жителі будинків навпроти могли спостерігати у великих не зашторених, крім кабінету й спальні гетьмана, вікнах, що відбувається всередині. Найкраще для військового часу підходив Маріїнський палац, але ясновельможний різко відмовився від нього, злякавшись могили, що дихає. Роздратовано мовив: «Керенський поселився в Зимовому палаці. І де зараз Керенський?..» Він не хотів

бути схожим на Керенського. Мав романтичну й жіночу натуру — міг розплакатися з будь-якого сумного повідомлення.

На даху будинку в тісній будці сиділи радіорозвідники й слухали ефір. Мали прямий зв'язок зі Жмеринкою, де діяла одна з найбільших у Європі пеленгаційних станцій. Уважно фіксували радіопереговори червоних. З насторогою слідкували за передислокацією білих на Кавказі й Кубані. Дослівно записували передачі французької радіостанції, яка останнім часом почала начитувати незрозумілі цифри. Для когось же вони призначалися?.. І, звісно, дослухалися до переговорів в ефірі господарів становища — німців, які й не крилися зі своїми секретами. Гетьман Скоропадський суворо наказав нікому не повідомляти про це прослуховування. У них також можуть бути свої маленькі таємниці. Щоранку, кладучи на стіл гетьмана зведення розвідників, його начальник штабу Владислав Дашкевич-Горбацький, російський генерал-майор, який не володів українською, жартома приговорював: «Красный, белый, голубой — выбирай себе любой». Він уже давно вибрав — білий, бо не вірив в успіх гетьманової України. Про ці зведення знав і капітан німецької військової розвідки «Оберкомандо» граф Вернер Альвенслебен, який практично днював і ночував у штабі Скоропадського, рознюхував до дрібниць усе, що тут відбувалося. Ясновельможний кривився від його постійної присутності, але терпів капітана, бо той мав впливові зв'язки і, здається, прямий вихід на кайзера Вільгельма. Позаочі його називали особистим ад'ютантом імператора. Девізом німецького розвідника було: «mehr nach rechts» (якомога правіше). Ось і стояв він штурманом біля ясновельможного. Граф сприймав самостійність України як тимчасове явище. Виступав за міцний союз Німеччини й Росії. Тому й діяльність гетьмана Скоропадського оцінював він (а отже, і Вільгельм), як тактичний крок у військовій ліквідації більшовиків. Графові з його лейб-статусом дозволялося багато. Сам же Павло Скоропадський мав інший погляд на свою діяльність. Він лавірував поміж кількома таборами і хотів утвердити незалежну державу. Принаймні не раз це проголошував. Проте з такими людьми, як Альвенслебен, не конфліктував...

Клим Жеграй услід за поручником увійшов у вестибюль і уздрів руханину багатьох військових та цивільних, які гримали високими й різьбленими, пофарбованими в біле, дверима. У всіх кабінетах тріщали

телефони. Купи нечитаних паперів заповнювали столи. Частина з них лежала стосами в коридорі. При вході стояли німецький і гетьманський караули. Солдати жили своїм життям, відірваним від турбот бюрократів. Німці в кімнатчині без вікон, освітленій жовтою лампочкою, що мигала, пили ерзац-каву й голосно сміялися. Гетьманці склали пірамідою гвинтівки й грали в карти. Вони діяли осібно й не товаришували. Ніхто ніким не цікавився. Жеграй розгублено озирнувся на парадні двері й пошкодував, що приїхав. Попри діловитість штабістів, у будинку віяли протяги, шумувала біготня, що не дозволяла зосередитись. «Так не працюють, — подумав капітан. — Коли нема віри, аврал не врятує... Нині ні в кого нема віри. І це найстрашніше. Це відбирає сили».

Біля кожних дверей стояли приперті до драпіровки заряджені гвинтівки. Для миттєвої оборони.

У приймальні перед кабінетом гетьмана їх зустрів ад'ютант, молодший осавул Никифор Блаватний. Високий, чорнявий, з коротким вусом і твердим поглядом, він говорив мелодійною українською мовою, наче й не водила його доля лихою службою в російській армії.

— Так-так-так, — оглянув насумреного Жеграя й запитав Острокозова. — Кого це ти, пане-товаришу, сюди привів? Мені від його погляду душа в п'яти втекла... Зізнавайся!

— Капітан розшукового відділу київської поліції... — почав було доповідати юний порученець.

— У відставці, — поправив його Клим. — Це непорозуміння. Ще з п'ятнадцятого року у відставці.

— Відомий сищик, — уже тільки для Блаватного, нахилившись, стиха промовив поручник. — Його благородіє капітан Клим Іванович Жеграй. Відомий, дуже відомий слідчий. На запрошення ясновельможного.

— Ага! Ось так! — поглянув у книгу записів молодший осавул. — Я про це нічого не знаю... Щось сталося? Сищиків же на чай не кличуть?..

— Не можу знати! — відчеканив поручник. — Наказано доставити.

— Там у нього начальник осібного відділу товариш прокурора пан Дмитро Бусло. І цей... наглядач. Альвенслебен... Лайно липуче.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.

На жаль, цей розділ недоступний у безкоштовному уривку.